

gelijke thema's valt later in de negentiende eeuw in de gemeente Klooster Ter Apel nergens meer aan te treffen, anders dan in de in de volgende paragraaf te noemen dorpen Sellingen en Onstwedde. Droefgeestige bespiegelingen over de zonde, metafysische speculaties over het avondmaal, angst voor de hel – het waren stuk voor stuk denkwijzen die Koppius rekende tot 'kindergeloof', respectabel maar achterhaald.

Niet met de Afscheiding mee

Bezoekers beschreven het dorp steevast als afgelegen, een oord aan het einde van de bewoonde wereld. Hoe valt het dan te verklaren dat uitgerekend hier de boodschap van Koppius aansloeg? In het nabijgelegen Sellingen koos een fors deel van de bevolking in 1834 voor de Afscheiding van Hendrik de Cock, wat een letterlijke opvatting van de bijbelse waarheid en een nadruk op zonde en verzoening impliceerde. In Onstwedde legde de hervormde gemeente traditioneel calvinistische accenten.

Opvattingen als die van Müller leken daarentegen beter te passen bij een stedelijk en universitair milieu dan bij een boerengemeenschap. Hoe kon een 'verlicht' christendom daar dan toch voet aan de grond krijgen? Hoewel bevorderd door de ontwikkeling van het openbaar onderwijs was de vrijzinnigheid wel degelijk een *keuze*. Voor wie wilde bestond de mogelijkheid om een andere richting in te slaan: die van de Afscheiding, van de orthodoxie binnen de Nederlandse Hervormde Kerk óf – zoals na 1880 vaker zou gaan gebeuren – de onkerkelijkheid. Een tabellarisch overzicht van de ring Bellingwolde uit 1837 laat zien dat Ter Apel tot de kleinere gemeenten behoorde. Ten opzichte van de schatting van 1820 (250) was het zielental (doopleden plus lidmaten) overigens flink toegenomen:

Classis Winschoten, ring Bellingwolde (1837)¹⁸

	Zielen	Lidmaten	Percentage
Ter Apel	329	89	(27,1%)
Bellingwolde	1925	397	(20,6%)
Blijham	904	162	(17,9%)
Bourtange	232	73	(31,4%)
Onstwedde	1366	229	(16,8%)
Oude- of Bellingwolderschans	228	49	(21,5%)
Sellingen	421	109	(25,9%)
Nieuw Stadskanaal	655	295	(45,0%)
Vlagtwedde	949	246	(25,9%)
Vriescheloo	591	122	(20,6%)
Wedde	679	82	(12,1%)

¹⁸ J. Wesseling, *De Afscheiding van 1834 in Groningerland* II, Groningen 1974, 14.